УКРАЇНСЬКА АКАДЕМІЯ НАУК

ЮБІЛЕЙНИЙ ЗБІРНИК

НА ПОШАНУ АКАДЕМИКА

ДМИТРА ЙВАНОВИЧА БАГАЛІЯ

З НАГОДИ СІМДЕСЯТОЇ РІЧНИЦІ ЖИТТЯ
ТА П'ЯДЕСЯТИХ РОКОВИН НАУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТИ

У КИЇВІ—1927

УКРАЇНСЬКА АКАДЕМІЯ НАУК,
№ 51

ЮБІЛЕЙНИЙ ЗБІРНИК
НА ПОШАНУ
АКАДЕМИКА ДМИТРА ЙВАНОВИЧА
БАГАЛІЯ

З НАГОДИ СІМДЕСЯТОЇ РІЧНИЦІ ЖИТТЯ ТА П'ЯДЕСЯТИХ РОКОВИН НАУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТИ

Юбілейний Комітет:
Акад. В. І. Липський — Президент Академії
Акад. С. О. Єфремов — Віце-президент
Акад. А. Е. Кримський — Неодмінний Секретар
Секретар Комітету — М. З. Левченко — Завідатель Видавництва.

У КИЇВІ
З друкарні Української Академії Наук
1927

За важку коректуру цього видання, яку довелося вести спішним напруженим темпом і з великою увагою, Юбілейний Комітет складає подяку науковому редакторові мови П. Г. Іванцеві та науковому коректорові П. А. Товстогогові.

Дозволяється випустити в світ.
Неодмінний Секретар Академії Наук, акад. *Аг. Кримський.*

Київський Окрліт № 232. 1927.
Зам. № 556—1500 прим.

Б. Л. МОДЗАЛЕВСЬКИЙ,
член-кореспондент Академії Наук
СРСР.

З ЛИСТУВАННЯ ДЕКАБРИСТІВ.

(Листи І. І. Пущіна до Ф. Ф. Матюшкіна).

Публікуючи в збірникові „Декабристы", що його видала Академія Наук СРСР, листи Івана Івановича Пущіна до найближчого його приятеля й товариша на засланні — Євгена Петровича Оболенського, ми були відзначили їх велику історичну, біографічну й літературну вагу. І справді, визначаючися літературністю й особливою красою свойого стилю, ці листи зберегли для нас чимало цінних відомостів про сім'ю декабристів — надто в пору, коли частина їх вийшла на поселення після каторги в Чіті й Петрівському заводі, — коли вони, звикнувши за 12 — 13 років жити під замком, враз опинилися „на волі" в стані піддоглядних засланих поселенців і мусіли звикати до нового ладу побуту. Цей побут декабристів-поселенців прекрасно обрисовується в докладних і змістовних листах Пущіна до Оболенського.

У цьому повідомленні ми маємо познайомити читачів з новою групою листів Пущіна, а саме листів його до Ліцейського його товариша, відомого адмірала Федора Федоровича Матюшкіна (пом. р. 1872) [1]; про цього останнього до нас дійшло багато дуже прихильних думок од його шкільних товаришів, приятелів та сучасників, — починаючи з Пушкіна, що він ще року 1825 з свойого заслання, у відомій пієсі „19 октября" удававсь до Матюшкіна з ніжним дружнім привітом:

Сидишь ли ты в кругу своих друзей,
Чужих небес любовник беспокойный?
Иль снова ты проходишь тропик знойный
И вечный лед полунощных морей?
Счастливый путь!... С Лицейского порога
Ты на корабль перешагнул шутя,
И с той поры в морях твоя дорога,
О, волн и бурь любимое дитя!

Найближчий і любий Ліцейський товариш І. І. Пущіна, людина незвичайно скромна, високо освічена й з чудовим, добрим серцем, Федір Федорович Матюшкін безпосередньо не був листувавсь із

---

[1]) Оригінали листів переховуються в Пушкінському Домі Академії Наук СРСР.

Пущіним (та й узагалі він, здається, не був щедрий на листи) і тільки на початку року 1851 звернувся до далекого друга своїх молодих років з першим листом. Пущін не зараз, — а мало не через рік одгукнувсь на цей „листокъ“ Матюшкіна, оповів йому коротенько про події свойого життя з року 1827, коли його вислано до Сибіру з Шлісельбурзької неволі; оповідання Пущіна, що він, на жаль, не залишив спогадів про особисте своє життя[1]), дуже цінне через деякі подробиці, що їх він дав свойому товаришеві в легкій, мало не жартівливій формі (лист № 1).

З історичного погляду, Пущінові листи до Матюшкіна важливі спогадами про Ліцей і взагалі про Ліцейську старовину, а так само про товаришів з Ліцею, згадками про Пушкіна та ще, між иншим, зазначенням, що у Пущіна був од його брата Миколи Йвановича автограф відомого посланія Пушкіна до Пущіна: „Мой первый другъ, мой другъ безцѣнный“, — автограф, що його тепер загублено[2]).

Цікава ще Пущінова звістка про зовнішні розміри літературної спадщини другого декабриста-ліцеїста Кюхельбекера (див. листа до Матюшкіна № 1): тепер ясно, що з цього величезного й, без сумніву, цікавого для істориків літератури спадка до нас дійшла, на жаль, лиш дуже невелика частина. Одзначмо ще Пущінові думки про Невельського, про Муравйова-Амурського, його міркування про політичні питання, його слов'янофільство та загальний його ідеалізм (листи № 4 і 5), — нарешті, відзначімо невідомі дані про позашлюбних дітей Пущіна — Ганнусю й Івана, а так само захоплений його погляд на „Рыбаковъ“ Григоровича, що в них він відчув новий літературний напрям і радісно прийняв його. Взагалі, в листах Пущіна до Матюшкіна, що він відограв показну ролю в справі одруження Пущіна року 1857 з удовою М. А. Фонвізіна, — слід убачати цінний історичний і історично-літературний матеріял[3]).

Листи до Ф. Ф. Матюшкіна.

1.

25-го Генваря 852. [Ялуторовскъ].

Давно я прочелъ твой Листокъ, добрый другъ Матюшкинъ, давно поблагодарилъ тебя за него, но еще неоткликнулся тебѣ — тебѣ впрочемъ давно сказали добрыя мои сестры, что я въ Мартѣ мѣсяцѣ порадованъ былъ твоимъ письменнымъ воспоминаніемъ. Съ тѣхъ поръ

[1]) Відомі тільки славнозвісні його спогади про Пушкіна.

[2]) Чи нема його, часом, в архіві Пущіна, що нині належить Є. Є. Якушкінові в Москві?

[3]) На жаль, не всі Пущінові листи до Матюшкіна дійшли до нас: отож, напр., 1-го серпня року 1855, прохаючи брата подякувати Матюшкінові за фотографічний портрет його, Пущін писав: „Я до нього скоро писатиму“ (С. Я. Штрайх, И. И. Пущин, М. 1925, стор. 233; лист цей невідомий; про другого листа він згадує 30-го вересня року 1855 (там-же стор. 235).

много времени прошло, но мы такими сроками отсчитываемъ время, что эта отсрочка не по чемъ, особенно когда независимо отъ годовъ вѣрна Лицейская дружба. Съ этой увѣренностію можно иногда и молча понимать другъ друга. — Между тѣмъ позволь тебѣ замѣтить, хотя и немного поздно, что въ твоемъ письмѣ проглядываетъ что-то похожее на хандру: а я воображаю тебя тѣмъ же веселымъ Федернелке [1]), какимъ оставилъ тебя въ Москвѣ,— помнишь, какъ тогда Кюхельбекеръ Вильгельмъ танцовалъ мазурку и какъ мы любовались его восторженными движеніями. Вотъ куда меня бросило воспоминаніе [2]). Вѣришь-ли, что бывало въ Алексѣевскомъ равелинѣ, не смотря на допросы, очныя ставки и всѣ прибаутки несовсѣмъ забавнаго положенія, я до того забывался, что, ходя діагонально по своему пятому Nомеру [3]), несознательно подходилъ къ двери и хотѣлъ итти за мыслію, которая забывала о замкѣ и стражѣ. Странно тебѣ покажется, что потомъ въ Шлюссельбургѣ (самой ужасной тюрьмѣ) я имѣлъ счастливѣйшія минуты. Какъ это дѣлается, не знаю. Знаю только, что эта сила и поддерживала меня, и теперь поддерживаетъ. Часто говорю себѣ: „чѣмъ хуже — тѣмъ лучше“. Не всѣми эта философія признается удобною, но видно она мнѣ посылается свыше. Хвала Богу!

Если это начало такъ было мнѣ облегчено, если два года одиночнаго заключенія [4]) такъ благоразумно были мною приняты, то ты можешь себѣ представить какъ я былъ счастливъ, когда въ одно прекрасное утро [5]), въ Шлюссельбургѣ, раньше обыкновеннаго приносятъ мнѣ умывальникъ и вслѣдъ за тѣмъ чемоданъ. Вывели на Гаубтвахту, гдѣ я увидѣлъ двухъ товарищей. Мы до того обрадовались другъ другу, что когда надѣвали намъ цѣпи, мнѣ казалось, что это самый удобный нарядъ, хоть онѣ были 10 ф. вѣсу и длиною только въ полъ-аршина. Трудно было попасть въ телѣгу, которая ожидала на берегу Невы. Помчались по замерзлой осенней дорогѣ — тряско, но пріятно было дышать свѣжимъ воздухомъ и двигаться, послѣ долгой тюрьмы. Гдѣ же тебѣ разсказать всѣ мелочи путешествія? Это было бы похоже на разсказъ Шехеразады [6]). При-

---

[1]) Так звав Матюшкіна директор Ліцею Енґельгардт та товариші одного з ним випуску.

[2]) Це могло бути весною року 1824, коли Матюшкін був у Москві, повернувшись з Північної експедиції, та зустрів тут Кюхельбекера, Пущіна, Б. Данзаса та инших ліцейських товаришів (Н. Гастфрейндъ, Товарищи Пушкина, т. II, 1912, ст. 45, 51 та т. III, ст. 44 — 45). [3]) Себ-то по каземату № 5.

[4]) У Шліссельбурзькій фортеці Пущін знаходивсь з 29 червня р. 1826, а доти був, з 17 грудня р. 1825, у Петропавлівській фортеці в Петербурзі.

[5]) Це було 12 жовтня р. 1827.

[6]) Цікавий лист Пущіна у вигляді журналу, якого писав він у дорозі з 17 по 31 жовтня р. 1827, списуючи путь свою, надруковано в книзі С. Я. Штрайха: И. И. Пущин, М. 1925, ст. 144 — 153.— Він жваво змальовує симпатичну постать Пущіна та душевний стан його за того важливого в житті його моменту.

мчались мы трое въ Тобольскъ съ фельдъегеремъ [1]) — именно примчались, я неразъ говорилъ ему, что ѣхавши въ каторжную работу, кажется незачѣмъ такъ торопиться, но онъ по своимъ расчетамъ билъ ямщиковъ и доказывалъ свое усердіе къ службѣ. — Изъ Тобольска [2]) потише поѣхали до Читы [3]). Тамъ нашли всѣхъ въ сборѣ. Погостили въ Четѣ до Августа 830 года. Въ Августѣ отправились двумя колоннами, братской степью, гдѣ выставились намъ юрты, въ Петровской Заводъ [4]). Въ Петровскомъ Заводѣ уже обзавели насъ каждаго своей комнатой и потому мы тамъ подольше зажились — наша послѣдняя категорія въ 839 году оставила это спокойное помѣщеніе, гдѣ для развлеченія мы мололи муку. Потомъ я перебрался въ Туринскъ, тамъ четыре года свободной Сибирской жизни съ правомъ никуда не выѣзжать. Изъ Туринска я переѣхалъ съ Оболенскимъ сюда и здѣсь вотъ уже скоро 10-ть лѣтъ продолжается моя резиденція. — Пора бы за долговременное терпѣніе дать право Гражданства въ Сибири, но видно еще непришелъ назначенный срокъ. Между тѣмъ уже слишкомъ половины нашихъ нѣтъ на этомъ свѣтѣ. Очень не многіе въ Россіи — наша категорія еще нетронута. Кто больше поживетъ, тотъ можетъ быть еще обниметъ родныхъ и друзей зауральскихъ. Это одно мое желаніе, но я это съ покорностію предаю на Волю Божію. Судьба меня баловала и балуетъ. Родные, которыхъ ты теперь за меня оберегаешь, въ продолженіе $^1/_4$ вѣка заставляютъ меня забывать, что я не съ ними: постоянныя попеченія. Я иногда просто таю въ признательномъ чувствѣ. Вы, добрые люди, тоже въ немъ незабыты — Борисъ [5]) уже неразъ слышалъ, сколько я ему благодаренъ. Здѣсь кажется любятъ меня больше, нежели я ихъ люблю. Незабудь, что мы тринадцать лѣтъ были на кораблѣ [6]), гдѣ отъ столкновенія и у васъ бываютъ нелады. Слѣдовательно и немудрено, что иногда были между нами недоразумѣнія, особенно въ началѣ, при бездѣйствіи, съ полной силой. Благодаря Бога я вышелъ не разочарованный изъ этаго испытанія. Незнаю поймешь-ли ты меня настоящимъ образомъ. Пишу что на умъ взбредетъ. И гдѣ написать все что хотѣлось бы сказать, если бы пришлось быть вмѣстѣ. До сихъ поръ одного брата Николая видѣлъ [7]) — эта минута оживила на многіе годы. Свиданіе было совершенно неожиданное — и этой минутѣ скоро десять лѣтъ.

---

[1]) Відомим через свою жорстокість фельд'єгерем Желдобіним; див. там-же, ст. 314-5-6.

[2]) Де Пущін та двоє подорожніх товаришів його — А. В. Поджіо та П. А. Муханов були в середині листопада р. 1828 (див. збірку Пушкінського Дому. „Декабристы" М. 1925, ст. 123 – 124).

[3]) Див. там-таки, ст. 128 — 148, щоденник переходу з Чіти декабриста Штейнгеля.

[4]) В Чіту Пущін прибув 5 січня р. 1828, там-таки, ст. 317, прим. 27.

[5]) Б. К. Данзас, до родини якого особливо близький був Матюшкін.

[6]) С.-то в казематах Чіти та Петрівського Заводу (1827 — 1839).

[7]) Року 1842, див. угорі; лист його до Ф. О. Завалішиної, р. 1843, див. у Сборникѣ Стар. бумагъ П. И. Щукина, т. X, ст. 289 — 290 (помилково віднесено до І. І. Пущіна).

Къ тебѣ я года два тому назадъ посылалъ вашего Охотскаго моряка Поплонскаго [1]) — незнаю неиспугалъ ли онъ твсего Контръ-Адмиральства [2]).

Ты напрасно говоришь, что я 25 лѣтъ ничего объ тебѣ неслыхалъ. Нашъ Директоръ [3]) писалъ мнѣ о всѣхъ Лицейскихъ. Онъ постоянно говорилъ, что особеннаго происходило въ нашемъ первомъ выпускѣ — объ иныхъ я и въ газетахъ читалъ. Незнаю лучше ли тебѣ въ Балтійскомъ морѣ, но очень радъ, что ты съ моими. Вообще неочень хорошо понимаю, что у васъ тамъ дѣлается, и это естественно. Въ Россіи меньше всего знаютъ, что въ ней происходитъ. До сихъ поръ еще неубѣждаются, что гласность есть ручательство для общества, въ какомъ бы составѣ оно ни было. — Кстати надобно сказать тебѣ, что надняхъ я объ тебѣ говорилъ съ Шамардинымъ, который съ тобой былъ у Малиновскаго въ Каменкѣ; онъ теперь служитъ въ Омскѣ и былъ въ Ялуторовскѣ по дѣламъ службы. Отъ него я почерпаю свѣденія о флотѣ, хотя этотъ источникъ несовсѣмъ удовлетворителенъ. Онъ человѣкъ честный, но довольно пустой [4]). — Любимый мой морякъ Невельской [5]), который теперь на устьѣ Амура. Онъ всякой разъ бываетъ у меня, когда ѣдетъ въ Россію.

Какой же итогъ всего этого болтанія? Я думаю одно, что я очень радъ перебросить тебѣ словечко,— а твое дѣло отыскивать меня въ этой галиматьѣ. Я совершенно тотъ же безтолковый, неисправимый человѣкъ, съ тою только разницею, что на плечахъ десятка два слишкомъ лѣтъ больше. Можетъ быть у нашихъ увидишь отъѣзжающихъ, которые везутъ мою рукопись [6]), ты можешь ихъ допросить — обо мнѣ, а ужъ я кажется довольно тебѣ о себѣ же наговорилъ. — Обними всѣхъ нашихъ Сенаторовъ и другихъ чиновъ людей [7]). Сожителя твоего, какъ теперь вижу — мнѣ Annette писала, что ты живешь съ Яковлевымъ [8]). Когда будетъ возможность (а возможность эта бываетъ), скажи мнѣ о всѣхъ нашихъ нѣсколько словъ.

---

[1]) Василь Костянтинович Поплонський, офіцер з. р. 1837, служив у Балтицькій флоті, а з р. 1844 — в Охотському, де в чині лейтенанта був за старшого члена Ради Охотської Приморської Управи, а р. 1847 робив опис та промір в Охотському морі, командуючи бригом „Охотск.“ Р. 1850, в чині капітана 2 рангу, його переведено до Балтицької флоти; в січні р. 1864 йому дано контр-адміральського чина та звільнено од служби.

[2]) Ф. Ф. Матюшкін був контр-адміралом з 6 грудня р. 1849.

[3]) Е. А. Енґельгардт.

[4]) Микола Якович Шамардін, урядовець для особливих доручень у справах Міністерства Державних Маєтностів при Раді Головної Управи Західнього Сибіру, в Омському.

[5]) Відомий адмірал Генадій Іванович Невельской (народ. 1814 † 1876), один з головних діячів у приєднанні Амуру до Росії, сподвижник Муравйова-Амурського.

[6]) Про який Пущінів рукопис говориться тут, невідомо; його славнозвісні записки про Пушкіна надруковано було в серпні р. 1858.

[7]) С.-то ліцейських однокурсників, з яких багато хто зробив блискучу урядовчу кар'єру.

[8]) Михайло Лук'янович Яковлев, ліцейський товариш Пущіна.

Еще прошу тебя отыскать въ Ларинской Гимназіи сына нашего Вильгельма - покойника [1]). Спроси тамъ Мишу Васильева (онъ подъ этимъ пседонимомъ, послѣ смерти отца, отданъ сестрѣ его Устиньѣ Карловнѣ Глинкѣ). Мальчикъ съ дарованіями, только здѣсь былъ большой шалунъ — теперь, говорятъ, исправился. — Скажи ему, что я тебя просилъ на него взглянуть. — Бѣдной Вильгельмъ написалъ цѣлой ящикъ стиховъ, который я отправилъ въ Екатеринбургъ къ его сестрѣ. Онъ говорилъ всегда своей женѣ, что въ этомъ ящикѣ 50 т. рублей, но кажется этотъ обѣтъ не сбывается. Мнѣ кажется одно наказаніе ожидало его на томъ свѣтѣ — освобожденіе отъ Демона Метроманіи и убѣжденіе въ ничтожности его произведеній. Другихъ грѣховъ за этимъ страннымъ существомъ не было. —Безъ конца бы могъ тебѣ расказывать милльонъ Сибирскихъ анекдотовъ объ немъ, но это слишкомъ далеко бы повело. — И то пора честь знать. На первой разъ дать тебѣ отдохнуть отъ этой нити моего лабиринта безвыходнаго. Миѳологія тутъ непомогаетъ. —

Какъ бы тебѣ опять отправиться описывать какой нибудь другой мысъ Матюшкинъ — тогда бы и меня нашелъ — иначе врядъ-ли намъ встрѣтиться [2]). — Со мной здѣсь одинъ твой знакомецъ Муравьевъ-Апостолъ [3]), братъ Сергѣя — нашего мученика [4]); онъ тебя видѣлъ у Корниловича [5]), когда ты возвратился изъ полярныхъ странъ — шлетъ тебѣ поклонъ — а я въ Энгельгардтовой книгѣ имѣю твсе описаніе ярмарки въ Островнѣ [6]). —

---

[1]) У В. К. Кюхельбекера були діти: Михайло (нар. 29. VII. 1840, † 22. XII. 1879), Іван (нар. 1841, † в дитинстві) та Юстина (згодом замужем за Косовим). На „всеподданнѣйшую“ доповідь графа А. Ф. Орлова (8. IV. 1847) Юстині Карловні Глінці дозволено було взяти до себе на виховання малолітків Михайла та Юстину (див. у С. Я. Штрайха, И. И. Пущин, М. 1925, ст. 211), які лишилися по смерті брата її, з тим, щоб їх іменувалося не батьковим прізвищем, а Васил'євими. Під цим прізвищем Михайла віддано було р. 1850 до Ларинської гімназії, а коли він скінчив її р. 1855, його зачислено до петербузького університету на юридичний факультет. Але курсу він не скінчив і р. 1863 був прапорщиком царськосельського стрілецького батальйону. Маніфестом 26. VIII 1856 дітям В. К. Кюхельбекера даровано права дворянства та повернено батькове прізвище.

[2]) З 23 лютого р. 1820 по 1 травня р. 1824 Матюшкін був у так званій Північній Експедиції барона Ф. П. Вранґеля, що описувала береги Крижаного моря від гирла р. Індигирки до острова Колючіна. Один з мисів, що їх описав Матюшкін, названо „Мисом Матюшкіна“.

[3]) Матвій Іванович Муравйов-Апостол, декабрист, р. 1823 подавсь на демісію підполковником з Полтавського пішого полку.

[4]) С.-то повішеного 13 липня р. 1826 Сергія Івановича Муравйова-Апостола.

[5]) У відомого декабриста-історика Олександра Йосиповича Корниловича, колишнього офіцера квартирмайстерської частини та генерального штабу (1824).

[6]) В книзі Е. А. Енґельгардта „Russische Miszellen zur genaueren Kenntniss Russlands und seiner Bewohner“ (4 томи, 1828, 1830, 1832). В цій збірці надруковано цікаві листи Матюшкіна з Вранґелевої експедиції. В першому з листів (т. I) описується побут чукчів та своєрідний чукотський ярмарок в Острівному. В другому листі (т. II) є дуже цікаві й на ті часи зовсім нові дані про шаманів (див. Д. Ф. Кобеко, Имп. Царскосельскій Лицей. Наставники и питомцы, СПБ. 1911, ст. 211 — 212).

Крѣпко тебя обнимаю. Ты еще и о другихъ моихъ листкахъ будешь слышать — вездѣ одинъ и тотъ же вздоръ. По этому ты меня узнаешь — больше мнѣ ничего не нужно.

Вѣрный твой *И. П.*

Скажи Борису [1]), что съ этой почтой порадовала меня жена Николая [2]) доброю вѣстію о выздоровленіи Катерины Павловны [3]). Обними его крѣпко и Константина [4]); что онъ подѣлываетъ? Пожалуйста будьте всѣ здоровы, добрый другъ. Мнѣ былъ тяжелъ 40-й годъ — я тогда не нашутку страдалъ — почти съума сходилъ — отъ сильнаго біенія сердца. Думали даже, что Аневризмъ, но съ помощію Божіею Дьяковъ лекарь помогъ въ Тобольскѣ. Я выдержалъ такое леченіе, что не всякой и повѣритъ. Избавляю тебя отъ этихъ подробностей. Теперь и помину нѣтъ объ этой болѣзни. Нога только не въ нормальномъ положеніи — на службу негожусь. Но выходитъ что-то мнѣ пряжка за 25-ти лѣтнюю Сибирскую жизнь. Видно еще не всѣ справки наведены. (продолженіе впредь).

2.

9-е Сентября 852. [Ялуторовскъ].

Какъ нибудь да ты уже знаешь, Любезный другъ Матюшкинъ, что у меня на стѣнѣ твой портретъ и въ портфелѣ Теребеневской Лицейской Jeannot [5]). Съ Іюля мѣсяца зрительная твоя трубка помогаетъ мнѣ тебя отыскивать, навожу ее на вашъ Департаментъ — и вижу Вицедиректора въ полной дѣятельности [6]). Помогай тебѣ Богъ въ этомъ новомъ дѣлѣ — а отъ меня прими, добрый другъ, сердечное спасибо за твое дружеское воспоминаніе. Разумѣется я бы тебя неузналъ, но узнаю твое прежнее сердце. Непомню даже какимъ образомъ мой портретъ къ тебѣ попалъ. Знаю, что такой же есть у Егора Антоновича — а твой явился какъ во снѣ — наши старики меня въ немъ неузнаютъ — а я въ этомъ дѣлѣ самъ не судья. Скажи оста-

---

[1]) Б. К. Данзасові.

[2]) С.-то брата М. І. Пущіна – Марія Миколаївна, уроджена Завалішіна.

[3]) Дружина Б. К. Данзаса, уроджена Розенгейм.

[4]) К. К. Данзаса, Пущінового товариша з Ліцею, секунданта на дуелі Пушкіна.

[5]) Де тепер цей портрет І. І. Пущіна, невідомо. В Пушкінському Домі переховується тепер портрети декількох ліцеїстів, що належали раніше Т. Б. Сємечкіній, уродж. Данзас, а до неї перейшли чи не од Ф. Ф. Матюшкіна, що вмер бездітний та заповів своє майно дітям Б. К. Данзаса (отак і архів Матюшкіна од Т. Б. Сємечкіної перейшов у Пушкінський Дім). Із слів Пущіна судивши, можна здогадуватися, що й решту портретів ліцеїстів, усім відому з репродукцій, як і портрет самого Пущіна, зробив відомий художник - портретист Михайло Іванович Тєрєбєнєв, автор численних акварельних та инших портретів (див. Каталогъ исторической выставки портретовъ, СПБ, 1905).

[6]) З 29 квітня р. 1852 Матюшкін був за віце-директора Інспекторського Департаменту Морського Міністерства та члена Комітету для складання нового Морського Статуту.

вить-ли мнѣ этаго лицеиста у себя или вернуть тебѣ?— Ты мнѣ неговоришь, но вѣрно получилъ мое письмо Февральское. Отправлено было въ ящикѣ къ Catherine [1]). Новаго мнѣ тебѣ нечего сообщить — увѣрять въ дружбѣ не нужно. Ты долженъ быть убѣжденъ, что я, не смотря на всѣ треволненія моего несовсѣмъ обыкновеннаго существованія, съ помощію Божіею, сохранился въ чувствахъ и привязанностяхъ. — Обними всѣхъ нашихъ ветерановъ стараго Лицея. — Константину Данзасу долженъ былъ дать вѣсточку обо мнѣ нѣкто Кроль, молодой человѣкъ очень милый, ему знакомый, который недавно здѣсь проѣзжалъ изъ Иркутска. Бориса [2]) разцалуй за меня и когда нибудь, въ свободную минуту отъ дѣлъ казенныхъ, порадуй меня словечкомъ. Случаи писать бываютъ. Теперь хочу тебя попросить объ одномъ дѣлѣ. Ты поступи со мной откровенно. Если можно сдѣлай, а нето откажи прямо. Я не хочу объ этомъ теперь писать къ своимъ потому что порученіе мое можетъ ихъ затруднить, а хлопотать они станутъ.

Моя Аннушка [3]) большіе дѣлаетъ успѣхи на фортепіано — теперь учится, ходитъ къ учителю, своего фортепіано нѣтъ. Хочется мнѣ ей подарить хорошій инструментъ, а денегъ Михайло обѣщалъ въ будущемъ году прибавить. Слѣдовательно, если ты можешь купить фортепіано и послать съ зимними обозами въ Тюмень къ Зырянову, для доставленія оттуда Николаю Яковлевичу Балакшину [4]), то мнѣ сдѣлаешь великое одолженіе. Я думаю все это обойдется неболѣе 300 цѣлковыхъ. Фортепіано надобно выбрать, какъ слѣдуетъ велѣть уложить и пр. и пр. Къ Ирбитской ярмаркѣ въ такомъ случаѣ я могу его получить. — Не взыщи, что я съ тобой говорю безъ оглядки. Прошу только объ одномъ: если нельзя, то сдѣлай какъ будто я и неговорилъ тебѣ о теперешнемъ моемъ желаніи. Чтобъ моя просьба ни на волосъ тебя не затрудняла. При всемъ моемъ желаніи добыть фортепіано, можно и повременить. Я пишу, какъ будто го-

---

[1]) С.-то до сестри Пущіна — Е. І. Набокової.

[2]) Б. К. Данзаса.

[3]) Позашлюбна дочка Пущіна од одної Туринської жительки — Ганна — народилася в Туринському чи Ялуторовському 8 вересня р. 1842, була хрещениця Оболенського, виховувалася з р. 1855 у начальниці інституту Марії Олександрівни Дорохової в Нижнім-Новгороді (див. Щоденник Т. Г. Шевченка, за ред. Я. Я. Айзенштока, 1925; С. Я. Штрайх, И. И. Пущин, М. 1925, ст. 233, 236, 237, 238, 239 та ин.; згодом вийшла заміж (23 жовтня р. 1860 в Нижнім-Новгороді) за Анатоля Олександровича Полібіна й померла на початку р. 1863.

[4]) Пущін дуже цінив у Ялуторовському цього Балакшіна, місцевого купця. Ось що він писав за нього Е. А. Енґельгардтові 26 лютого р. 1845: „Очень человек добрый и смышленный; приятно с ним потолковать и приятно видеть готовность его на всякую услугу; в полном смысле верный союзник, исполняет наши поручения, выписывает нам книги, журналы, которые иначе должны бы были с громким нашим прилагательным (с.-то державних злочинців. *Б. М.*) отправляться в Тобольск прежде нежели к нам доходить. Все это он делает с каким-то радушием и приязнью“ (С. Я. Штрайх, И. И. Пущин, М. 1925, ст. 195).

ворю съ тобой. Нужна большая довѣренность, чтобъ заочно такъ говорить. Въ будущемъ году этотъ долгъ уплотится.— Вотъ вся исторія.

Незнаю какъ тебѣ высказать всю мою признательность за твою дружбу къ моимъ сестрамъ. Я бы желалъ, чтобъ ты, какъ Борисъ [1]), поселился въ нашемъ домѣ. Впрочемъ вѣроятно у тебя казенная теперь квартира. Я спокойнѣе здѣсь, когда знаю, что они окружены Лицейскими стараго чекана. Обними нашего Директора почтеннаго. Скоро буду къ нему писать. Теперь неудастся [2]). Фонвизины у меня — заранѣе не поболталъ на бумагѣ, а при нихъ болтовня и хлопоты хозяина, радующагося добрымъ гостямъ. Объ нихъ поговорю съ Николаемъ [3]). Тебя крѣпко обниму, Добрый мой Матюшкинъ. Милльонъ лѣтъ мы невидались. Врядъ-ли и увидимся. Будемъ хоть изрѣдка пересылаться вѣсточкой. Отрадно обмануть разстояніе — отрадно быть близко и въ далекѣ.— Часто гляжу на твой портретъ — тутъ мысли перебѣгаютъ всѣ десятки лѣтъ нашей разлуки. Annette мнѣ недавно писала, какъ ты съ ней ходилъ по царскому саду—читая мнѣ казалось, что ты ей разсказывалъ вчерашнія событія, а это разсказы Лицейской нашей жизни, которая довольно давно уже прошла. Надняхъ у меня былъ Оболенской, онъ сынъ того, что былъ въ Лицеѣ инспекторомъ. Вышелъ въ 841-мъ году. Служитъ при Гасфортѣ, пріѣзжалъ въ Ялуторовскъ по какому-то порученію и услышавъ мою фамилью, зашелъ навѣстить меня [4]). Съ нимъ я потолковалъ о старинѣ. Онъ нашелъ что я еще мало старъ; забросалъ я его вопросами мѣстными, напомнилъ ему, что онъ жилъ съ отцомъ во флигелѣ въ сосѣдствѣ съ Ротастомъ [5]). Тогда этотъ Оболенской несознательно бѣгалъ — ему теперь только 32 года. — Только странный какой-то человѣкъ, должно быть въ родѣ своего отца.— Привѣтствуетъ тебя Матвѣй Муравьевъ, онъ помнитъ твои разсказы по возвращеніи изъ Сибирской экспедиціи.— Одинъ онъ только тебя знаетъ изъ здѣшнихъ моихъ товарищей Ялуторовскихъ [6]). Прощай. Онъ же таковой же — помнишь отмѣтки Мейера? [7]).

---

[1]) Б. К. Данзас; він жив у домі, що належав батькові І. І. Пущіна — сенаторові І. П. Пущінові.

[2]) Е. А. Енґельгардта. Листи до нього Пущіна з р. 1852 невідомі.

[3]) Лист до М. І. Пущіна з 27 вересня р. 1852 — в книзі С. Я. Штрайха, М. 1925, ст. 221 — 224.

[4]) Син інспектора ліцею Андрія Пилиповича Оболенського — Віктор Андрієвич Оболенський, ліцеїст XI курсу (вип. р. 1841); помер на посаді урядовця для особливих доручень при генерал-губернаторі Західнього Сибіру генералі Густаві Христофоровичеві Гасфорті.

[5]) Ротаст був за ліцейського економа за часів Пущіна та Матюшкіна.

[6]) Див. угорі, ст. 888.

[7]) Один з ліцейських гувернерів, що з нього часто кепкували ліцеїсти.

3.

24 Февраля 853. [Ялуторовскъ].

Ты по неволѣ, Любезный другъ Матюшкинъ, долженъ слушать мои разсказы о вашихъ фортепіано.

Съ удовольствіемъ сердечнымъ описываю тебѣ 18-ое февраля въ домѣ Бронникова [1]).—Ты помнишь, что 4-го инструментъ былъ привезенъ — объ этомъ писалъ тебѣ союзникъ Балакшинъ [2]). Слѣдовательно ты знаешь, что 18-го минулъ срокъ карантинныхъ мѣръ по инструкціи Яковлева [3]).

Въ 12-ть часовъ, когда Аннушка возвратилась изъ училища, приглашенъ былъ Берхъ. Я взялъ ключъ и отворилъ замокъ. Подняли крышку и всѣ ахнули отъ восхищенія при видѣ работы отчетливой и новой для насъ — Сибиряковъ, — работы Г-на Зике. Тронула Аннушка первая клавиши, и представь себѣ, что всѣ звуки вѣрны (только двѣ струны Берхъ немного подстроилъ). Пошли аккорды — я сѣлъ, задумался въ самыхъ отрадныхъ думахъ. Всѣ вы явились около меня, всѣхъ васъ я целовалъ, обнималъ. Безъ сомнѣнія вы должны были и тамъ ощутить эту торжественную минуту, глубоко чувствуемую безъ оханій и аханій! Аннушка пошла собирать всѣхъ— явились Муравьевы [4]). Тотъ же восторгъ и рѣчи о васъ!

Сѣли обѣдать — а вечеромъ къ чаю собралась вся Ялуторовская артель съ семьей Балакшина. Устроился музыкальный вечеръ. Молодежь даже повертѣлась подъ звуки отличнаго, громкаго и чрезвычайно наряднаго простотой своей фортепіано.—

Вотъ какъ вы меня балуете, добрые мои друзья! За что всё это дѣлается? Вы вѣрно лучше меня это знаете, потому что такъ дѣлаете.

Я сѣлъ сегодня за твой Листокъ, въ ожиданіи Николая Николаевича Муравьева [5]) — его ждутъ сегодня или завтра. — Опять повторяю тебѣ мое желаніе, чтобъ ты съ нимъ познакомился. Онъ безъ сомнѣнія самъ сдѣлаетъ первый шагъ, но я бы хотѣлъ, чтобъ ваша встрѣча не кончилась однимъ размѣномъ китайскихъ визитовъ. Ты съ удовольствіемъ сблизишься съ этимъ живымъ существомъ.

Ваше фортепіано первое въ нашемъ городкѣ — это немного еще значитъ, хотя впрочемъ здѣсь до него было уже пять инструментовъ— не во всякомъ уѣздномъ городѣ, особенно Сибирскомъ, встрѣчается

---

[1]) В домі Бронікова в Ялуторовському Пущін прожив з грудня р. 1843 до осени р. 1856, коли після амнестії виїхав до Росії.

[2]) Див. угорі, стор. 890.

[3]) Михайла Лук'яновича, що брав участь у висиланні фортеньяна; з нього був добрий музика (і композитор) і, очевидячки, він давав указівки, як поводитися із струментом після дороги, щоб він не зіпсувавсь.

[4]) С.-то М. І. Муравйов-Апостол з дружиною та вихованкою.

[5]) Згодом графа Амурського.

такое богатство музыкальное. Г-ну Зике, о которомъ я до сего и понятія не имѣлъ, слѣдовало бы объявить въ газетахъ признательность за его произведеніе художественное, но я не печатаюсь и газетъ у насъ не издаютъ. Слѣдовательно, надобно ограничиться тѣмъ, чтобъ ты за меня сходилъ къ нему вмѣстѣ съ Яковлевымъ и сказалъ ему, что инструментъ превосходный, дошелъ до меня въ совершенной исправности и всѣхъ восхищаетъ. Ничего нѣтъ мудренаго, что къ нему будутъ отсюда заказы.—

Однимъ словомъ ура Лицею стараго чекана! Это былъ вечеромъ тостъ при громкомъ тушѣ. Вся древность наша искренно раздѣлила со мной благодарное чувство мое—оно сливалось необыкновенно пріятно со звуками вашего фортепіано. Осушили бокалы за васъ, добрые друзья, и за нашего стараго Директора[1]). Желали вамъ всего отраднаго—эти желанія были такъ задушевны, что они должны непремѣнно совершиться.

Теперь Аннушка уроки беретъ дома—и Субботы мои оживились для молодежи, которая съ нами.—

Портретъ твой надъ фортепіано.

Не знаю, сказалъ-ли я все, что хотѣлось бы сказать, но кажется довольно уже заставлять тебя разбирать мою всегда спѣшную рукопись и увѣрять въ томъ, что ты и всѣ вы знаете. На этотъ разъ, я какъ то измѣнилъ своему обычаю: меньше словъ!—Они недостаточны для полныхъ чувствъ между тѣми которые хорошо другъ друга понимаютъ и умѣютъ обмануть слишкомъ четвертьвѣковую разлуку.—Вотъ истинная поэзія жизни!—

Обнимаю тебя, добрый другъ, а ты обними за меня всѣхъ нашихъ ветерановъ. Надѣюсь, что когда нибудь мнѣ откликнешься.—Вѣсточка отъ васъ—истинная для меня отрада. Возьмите когда нибудь листокъ и каждый скажите мнѣ на немъ словечко. Такимъ образомъ я какъ будто всѣхъ васъ увижу.

Когда будешь ко мнѣ писать, перебери весь нашъ выпускъ по алфавитному списку. Я о нѣкоторыхъ ничего не знаю.

Гдѣ Брогліо[1]), гдѣ Тырковъ?[3])
Помогли Тыркову чорты:
Онъ вездѣ нуль и четвертый!

Мнѣ бы хотѣлось имѣть въ рѣзкихъ чертахъ полныя свѣдѣнія о всѣхъ. Многихъ уже недосчитываемся.

Пушкина послѣднее воспоминаніе ко мнѣ 13-го Декабря 826 года: „Мой первый другъ и пр.“ я получилъ отъ брата Михайлы въ 843-мъ году

[1]) Е. А. Енгельгардта.

[2]) Граф Сільверій Францевич Брогліо, товариш Пущіна та Матюшкіна, одного з ними випуску з Ліцею. З розвідок Н. А. Гастфрейнда, він вмер у Греччині між роками 1822 та 1825 (Товарищи Пушкина, т. III, СПБ, 1913, ст. 389 і далі).

[3]) Другий товариш — Олександер Дмитрович Тирков; він вмер 7-го листопада року 1843 (див. там-таки, ст. 377—386); вірші про нього — з лицейської „Національної пісні“.

собственной руки Пушкина. Эта ветхая рукопись хранится у меня какъ святыня. Покойница А. Г. Муравьева привезла мнѣ въ томъ же году списокъ съ этихъ стиховъ, но мнѣ хотѣлось имѣть подлинникъ и очень радъ, что отыскалъ его —[1]).

Когда нибудь надобно тебѣ прислать посланіе къ намъ всѣмъ:

Во глубинѣ Сибирскихъ рудъ
Храните гордое терпѣнье и пр.

На это посланіе есть отвѣтъ Одоевскаго нашего, который тоже давно не существуетъ — умеръ на Кавказѣ[2]). Можетъ быть все это тебѣ извѣстно[3]).

Обними крѣпко Бориса, пожми руку Катеринѣ Павловнѣ[4]).

Прощай покамѣстъ, надобно еще нѣсколько Листковъ исписать.

Директору посылается цѣлая тетрадь, лишь бы имѣлъ терпѣніе читать[5]).

Матвѣй Муравьевъ именно видался съ тобой у Корнилова въ домѣ армянской церкви. Опять проситъ пожать тебѣ руку и благодаритъ, что ты его не забылъ[6]).

Вѣрный твой *Jeannot*.

4.

2-го Іюля 1853 г. [Ялуторовскъ].

Любезный другъ Матюшкинъ, ты уже долженъ знать изъ письма моего къ Николаю[7]) отъ 12-го Іюня, что съ признательностію сердечною прочтенъ твой Листокъ отъ 8-го Мая. Посылка получена въ совершенной исправности. Старый Лицей надъ фортепіанами красуется, а твой портретъ съ Энгельгардтомъ и Вольховскимъ на другой стѣнкѣ, близь письменнаго моего стола. Ноты твои Аннушка скоро

---

[1]) Історію цього вірша Пушкіна див. у творах Пушкіна за ред. С. А. Венгерова, т. IV, ст. XX — XXI. Де знаходиться справжній автограф Пушкіна, що належав Пущіну, тепер невідомо; певне десь у родині В. Є. Якушкіна, якій належить увесь архів І. І. Пущіна (див. С. Я. Штрайх, И. И. Пущин, М. 1925, ст. 334).

[2]) Див. там-таки.

[3]) У своїх відомих Записках про Пушкіна, Пущін наприкінці пише. „Въ своеобразной нашей тюрьмѣ я слѣдилъ съ любовью за постепеннымъ литературнымъ развитіемъ Пушкина; мы наслаждались всѣми его произведеніями, являвшимися въ свѣтъ, получая почти всѣ повременные журналы. Въ письмахъ родныхъ и Энгельгардта, умѣвшаго найти меня и за Байкаломъ, я неразъ имѣлъ о немъ нѣкоторыя свѣдѣнія. Бывшій нашъ Директоръ прислалъ мнѣ его стихи „19-го октября 1827 года“:

„Богъ помощь вамъ, друзья мои“ и т. д“.

Докладно Пущін згадує й за те враження, що справила на нього та його товаришів в ув'язненні звістка про смерть Пушкіна.

[4]) Б. К. та Є. П. Данзаси.

[5]) Лист цей не відомий. [6]) Див. вище, стор. 891.

[7]) Цей лист до М. І. Пущіна не відомий.

будетъ разыгрывать, а тетрадка изъ Лицейскаго архива переписана [1]). Подлинникъ нашей древности возвращаю. Отъ души тебѣ спасибо за все, добрый другъ! Обними всѣхъ нашихъ, караулющихъ Петербургъ [2]), какъ я тебя обнимаю — милльонъ разъ. Желаю тебѣ всего хорошаго и отраднаго! Странно, что нашъ Сибирской Н. Н. [3]) тебя не видалъ. Онъ самъ мнѣ сказалъ, что непремѣнно будетъ у Вице-Директора. При этомъ случаѣ я пустилъ такую дробь, что онъ еще больше пожелалъ съ тобой познакомиться. Видно путевыя впечатлѣнія не всегда доживаютъ до пріѣзда въ Столицу — или онъ намѣренъ прежде выкупаться за границей, а потомъ уже показать себя тебѣ. — Въ этомъ человѣкѣ много хорошаго, но есть и свои слабости: одна изъ нихъ, по моему, какая-то безотчетная довѣренность къ Мандарину. Ты вѣрно угадаешь, кого я такъ назвалъ, когда онъ еще былъ не женатъ. Я никакъ недумалъ, чтобъ этотъ гусь вступилъ въ нашу семью Сибирскую. — Я въ бытность мою въ 849 году въ Иркутскѣ говорилъ Нелинькиной маминькѣ все, что могъ, но видно проповѣдывалъ пустынѣ. Теперь остается только желать, чтобъ не сбылось для этой бѣдной, милой женщины все, что я предсказывалъ отъ этого союза, хотя уже и теперь ея существованіе не совсѣмъ отрадно [4]).

Вѣроятно неудивило тебя письмо Балакшина отъ 26 Іюня. Ты все это передалъ Николаю, который привыкъ къ проявленіямъ Маремьяны-Старицы. — Записку о Тизенгаузенѣ [5]) можешь бросить, недѣлая никакихъ справокъ. Это тогдашніе бредни нашего doyen d'âge, отъ которыхъ я не могъ отдѣлаться. Сынъ его сказалъ мнѣ теперь, что означенный Тизенгаузенъ давно имѣетъ другое мѣсто. Это дѣло можно почислить рѣшеннымъ. Незнаю, такъ ли будетъ съ Манифестомъ о вступленіи нашихъ войскъ въ Молдавію и Валахію. Вчера прочелъ его въ газетахъ — и ровно тутъ ничего не понимаю [6]). — Громкое посольство Меньшикова кончилось шуткой,

---

[1]) Т. зв. „Матюшкинская тетрадь" ліцейських віршів; нині в Пушкінському Домі; за неї див. у книзі К. Я. Грота: „Пушкинскій Лицей", СПБ, 1911, ст. 145 — 154.

[2]) З приводу війни, що її сподівалися тоді та що скоро по тому й почалася (Східня війна 1853 — 1856).

[3]) Н. Н. Муравйов-Амурський.

[4]) Тут говориться про урядовця при Н. Н. Муравйові-Амурському, Дмитра Васильовича Молчанова (вмер року 1857), правознавця випуску року 1842, що одруживсь 15 вересня року 1850 з дочкою декабриста С. Г. та М. Н. Волконських — Оленою Сергіївною (див. вище). Шлюб їхній потьмарено було перше судовим процесом Молчанова, а потім божевіллям його. Див. „Архивъ Раевскихъ", за ред. Б. Л. Модзалевського, т. IV, СПБ, 1912 та т. V, Пгр., 1915, pass.

[5]) Один з найстарших (doyen d'âge) декабристів, що допіру дістав дозвіл повернути з Сибіру до родини на батьківщину в Нарву, де в нього були два сини й дочка, що народилися до вироку.

[6]) 14 червня було дано Маніфеста про те, що російське військо зайняло Дунайські князівства, 21 червня авангард російського війська перейшов Прут біля Леово; але воєнні дії проти турків почалися пізніше — 11 жовтня баталією при Ісакчі.

которую ты вѣрно слышалъ: она и до меня дошла. Я посмѣялся, но смѣха съ дѣломъ ненадобно смѣшивать въ иныхъ случаяхъ. — Тебѣ вѣрно теперь больше хлопотъ. Иностранные флоты что-то копошатся близь Дарданелъ. — Объясни мнѣ все это. Кажется ненужно бы драться. Если хотятъ раздѣлить Турцію, то это можно дипломатически сдѣлать безъ всякой церемоніи; если же въ самомъ дѣлѣ хлопоты о ключикѣ, то не стоитъ такъ далеко изъ Православія заходить и брать на плечи Европейскую войну. Вы у источника живете, а мы здѣсь бродимъ въ совершенной темнотѣ. — Знаемъ только, что вся Европа въ натянутомъ положеніи, которое должно чѣмъ-нибудь разразиться. Рано или поздо должны столкнуться два начала. — Я все надѣюсь, что не съ гнилого Запада явится заря, а съ Востока, т. е. отъ соединенія славянскихъ племенъ. Это будетъ прочнѣе всѣхъ вспышекъ и потомъ реакцій, отдаляющихъ жестоко самое дѣло. — У меня это idée fixe — и я все подвожу къ этому подготовленію: много тутъ основныхъ началъ, несознательно ведущихъ къ желаемымъ измѣненіямъ, безъ которыхъ нѣтъ блага подъ Луной. Вотъ куда меня забросила мечта, будто бы я съ тобой говорю — ты можетъ быть примешь меня за сумасшедшего. Пусть такъ: только это состояніе отрадное — вѣра въ человѣчество, стремящееся, не смотря на всѣ закоулки, къ чему-нибудь высокому, хорошему, благому. Безъ этой вѣры тёмно жить.

Перейдемъ къ старому Лицею. Нельзя-ли тебѣ у Есакова вдовы[1]) отыскать Лицейскаго моего Трубадура[2]). Я ему отдалъ, при разставаніи, книженку, исписанную тогда моей рукой. Тамъ должны быть нѣкоторыя мелочи, можетъ быть несохранившіеся въ другихъ рукописяхъ. Присланная тобою тетрадка меня навела на эту мысль. — Я читалъ недавно Гаевскаго статью о Дельвигѣ[3]) — и тутъ много теплаго воспоминанія нашей старины. Ты можетъ быть неимѣешь времени читать русскіе журналы, большею частію пустые — но Современникъ иногда пробѣгай. Этотъ Гаевской долженъ быть изъ нашихъ потомковъ[4]). — Тоже рылся въ нашихъ архивахъ. — Спасибо ему! Прочти Григоровича Рыбаки[5]). Новая

[1]) Вдова Семена Семеновича Єсакова, що застрелився р. 1831, ліцейського товариша Пущіна та Матюшкіна, Марія Іванівна, народж. Герман (народ. 1800, вм. 1868 р.); про неї та чоловіка її див. мою замітку в зб. „Пушкинъ и его современники“, вип. II, ст. 27 — 31; „Вѣстн. Всем. Ист.“, 1899.

[2]) Про збірку „Духъ лицейскихъ трубадуровъ“ див. в „Сочиненіяхъ Пушкина“, вид. Рос. Академії Наук, т. I, вид. 2, прим., ст. 10 — 11 та в К. Я. Грота „Пушкинскій Лицей“, СПБ, 1911, стор. 140, прим. Рукопис тепер у Пушкінськім Домі — із спадщини Т. Б. Сємєчкіної, с.-то Ф. Ф. Матюшкіна; писано його рукою не Пущіна; наприкінці одну пісню записав власноручно Пушкін („Гауеншильдъ и Энгельгардтъ...“).

[3]) В „Современникѣ“, 1853, № 2 і далі.

[4]) Віктор Павлович Гаєвський (вмер р. 1888) справді скінчив курс у Ліцеї р. 1845, в XIV курсі.

[5]) Повість Дмитра Васильовича Григоровича в „Современникѣ“, 1853, № 3, 5, 6 та 9.

школа русскаго быта. Очень удачно! — Не рѣдко морозъ по кожѣ, какъ при хорошей музыкѣ.

Спасибо тебѣ, что иногда забѣгаешь къ моимъ добрымъ сестрамъ въ Царскомъ селѣ. Мнѣ недавно писала Annette, что ты былъ у нихъ, порадовалъ своимъ появленіемъ. Модестъ [1]) ихъ сосѣдъ — можетъ быть съ нимъ сблизятся семейнымъ образомъ. Catherine [2]) моя большая нелюдимка — и потеря добраго мужа еще болѣе ее отуманила. Ты вѣрно вблизи это видишь лучше, нежели я отсюда. Хочу только, чтобъ ты зналъ, что всѣ онѣ добры и черезъ чуръ добры ко мнѣ далекому. Во всякомъ случаѣ имъ отрада видѣть тебя — въ этомъ ты не долженъ сомнѣваться; но я также увѣренъ, что тебѣ нельзя располагать всегда своимъ временемъ — оно принадлежитъ службѣ и занятіямъ сложнымъ. —

Вѣроятно тебя видѣлъ Иванъ Федоровичъ Иваницкій, медикъ, путешествовавшій на судахъ Американской Компаніи. Онъ тебя знаетъ и обѣщалъ мнѣ, при недавнемъ свиданіи здѣсь, передать тебѣ мой привѣтъ. Всѣми способами стараюсь тебя отыскивать, только извини, что самъ не являюсь. Нѣтъ прогоновъ. Подождемъ желѣзную дорогу. Когда она дойдетъ <до> Ялуторовска, то вѣроятно я по ней поѣду. Аннушка [3]) тебя цалуетъ. — Незнаю, успѣю-ли съ этимъ случаемъ написать и Егору Антоновичу [4]) и благодарить его за infolio, адресованное Его Благородію Ив. Ив. Пущину. Онъ непризнаетъ приговора Верховнаго Уголовнаго Суда [5]). — На всякой случай обними Директора и директоршу, пока я самъ ему не откликнусь. У насъ депеши не дипломатическія — можно иногда и помедлить. Жаръ тропической. Я съ нимъ плохо лажу; отъ того можетъ быть и неуспѣю исписать столько Листковъ сколько хотѣлось бы. —

Вѣрный твой *И. П.*

Многое мнѣ напомнила допотопная тетрадка. Какъ живо я перенесся въ былое — какъ будто и непрошло столькихъ лѣтъ. — Проси Бориса, чтобъ онъ нехворалъ. А что подѣлываетъ Константинъ [6]). Не тотъ, который управляетъ Министерствомъ вашимъ [7]), а который съ гордымъ пламенемъ во взорѣ. — Читая твою тетрадь, я впередъ говорилъ на память во многихъ мѣстахъ. Живъ чурилка! — За все благодареніе Богу!

[1]) Барон (потім граф) Модест Андрієвич Корф (народ. 1800, пом. 1876 р.), ліцейський товариш Пущіна та Матюшкіна, р. 1853 — член Державної Ради та Директор Публічної Бібліотеки.

[2]) К. І. Набокова; чоловік її генерал-ад'ютант Іван Олександрович Набоков помер 21 квітня р. 1852.

[3]) Дочка Пущіна. [4]) Енгельгардтові.

[5]) За вироком суду Пущіна було позбавлено дворянства, а тому він і не мав права на титул „благородія“.

[6]) Борис та Костянтин — брати Данзаси.

[7]) Себ-то великий князь Костянтин Миколаєвич, генерал-адмірал.

P. S. Слишкомъ годъ випысываю отъ Annette Памятную Книжку Лицея 1852—1853; вѣрно тамъ есть выходки на мой и Вильгельма счетъ и она церемонится прислать. Пожалуйста, если она не рѣшается прислать ее, пришли ты на имя Балакшина. Мнѣ непремѣнно хочется имѣть этотъ документъ [1]).

5.

26 марта 851. [Ялуторовскъ]

Ты имѣешь право думать, любезный другъ Матюшкинъ, что я командированъ куда нибудь по восточному вопросу, откуда нѣтъ возможности подать голоса. 20 сентября Таскинъ [2]) привезъ мнѣ дсбрые твои Листки отъ 1 и 26 Августа и я до сихъ поръ неоткликнулся тебѣ, между [тѣмъ] какъ очень часто въ продолженіе этихъ мѣсяцовъ мысленно былъ съ тобой и съ добрыми нашими друзьями. Какъ это дѣлается, право незнаю. Нельзя сказать, чтобъ я былъ лѣнивъ, нельзя сказать, чтоб я былъ обремененъ дѣлами, а результатъ обличаетъ и въ томъ и другомъ.—Прости меня—это время какъ то было мнѣ неловко—тыв прочемъ слышалъ обо мнѣ—я постоянно отправляю домой очередныя казенныя письма, которыя доказываютъ, что живъ Чурилка. Надняхъ былъ у меня морякъ Караловъ [3]) съ твоимъ листкомъ отъ 5 Марта. Читалъ его съ признательностію, мнѣ стало такъ совѣстно, что я очень бранилъ себя и пишу тебѣ мою повинную съ сыномъ нашего Якушкина, который былъ здѣсь ревизоромъ въ Тобольской губерніи по межевой части.—Онъ надѣется тебя лично увидѣть и дать изустную вѣсть обо мнѣ [4]).

---

[1]) Справді, в „Памятной Книжкѣ“ Ліцею на 1852—1853, що її видано року 1852, в списку вихованців I курсу випуску р. 1817 імення Пущіна та Кюхельбекера зовсім проминено (як проминено в таких самих списках, доданих до книги „Актъ Импер. Александровскаго Лицея 12 іюня 1850 г.“) і всіх вихованців у цім курсі зазначено 27 замість 29 (навіть у статистичних таблицях!); не вміщено їх і в „Памятной Книжкѣ“ р. 1855—1856,—і лиш у кн. на р. 1856—1857, виданій по амнестії декабристів, вони з'являються на своїх місцях у цім списку.

[2]) Певне управитель сибірських солярень (1856) підполковник Микола Миколайович Таскін.

[3]) Василь Кіндратович Коралов, лейтенант Балтицької флоти; 10 лютого р. 1851 йому дано рангу капітан-лейтенанта та переведено до Сибірського екіпажу, в Петропавлівське („Общій Морской Списокъ“, ч. X, ст. 391—392).

[4]) Листа писано в самий день від'їзду з Ялуторовського, з другим сином декабриста I. Д. Якушкіна від шлюбу його з Настею Василівною Шереметєвою (пом. 1846)—Євгеном Івановичем (народ. 20 січня 1826 р., пом. 27 квітня 1905 р.), тоді інженір-підполк., що служив за молодшого ревізора при своєму дядьку (по матері), управителі Межового корпусу міністрі державних маєтностів М. Н. Муравйові (потім „Виленському“). Він укупі з старшим братом В'ячеславом Івановичем (нар. 1824 р., пом. 1861 р.), що служив за урядовця для особливих доручень при генерал-губернаторі Східнього Сибіру М. Н. Муравйові („Амурському“) в Іркутському, приїздив до Ялуторовського, провідати батька. „Евгенія Ивановича проводили 26 марта“, писав I. I. Пущін до п.-о. С. Ф. Знаменського: „Это расставание было тяжело Ивану Дмитриевичу. Слава богу, что остается при нем

До него долженъ быть у тебя Фрейгангъ, бывшій моимъ гостемъ по возвращеніи изъ Камчатки [1]). Онъ же встрѣтился дорогой съ Арбузовымъ [2]) и передалъ посланный тобою привѣтъ. Арбузова провезли мимо Ялуторовска. — До того въ февралѣ я видѣлся съ Н. Н. Муравьевымъ [3]) и онъ обнялъ меня за тебя. Спасибо тебѣ! Отъ нынѣ впредь не будетъ такихъ промежутковъ въ нашихъ сношеніяхъ. Буду къ тебѣ писать просто съ почтой, хотя это и запрещено мнѣ незнаю почему. —

Все, что ты мнѣ говорилъ въ Августѣ и теперь говоришь объ современномъ дѣлѣ, совершенно справедливо. Незнаю только, что выйдетъ изъ всего хаоса, гдѣ перепуталось все. Вѣроятно никто изъ самыхъ закоренѣлыхъ дипломатовъ не объяснитъ заданнсй обстоятельствами задачи. — Ясно только, что Россія упала и подверглась такому контролю, котораго прежде не смѣли выказывать. — Повторяю съ тобой, что она выйдетъ изъ этаго затруднительнаго положенія, но только усилій большихъ будетъ стоить. Къ тому же мнѣ кажется, что тутъ явяться многіе вопросы неожиданные. Возстаніе славянскихъ племенъ новое событіе — оно врядъ-ли входило въ расчеты Запада. Можно думать, что этотъ потокъ и далѣе распространится. Однимъ словомъ поживемъ, такъ многое увидимъ.

Морякамъ нашимъ трудно теперь. Синопское дѣло чуть-ли не послѣднее было столкновеніе. Нахимовъ [4]), безъ сомнѣнія, славно дѣйствовалъ, но калибръ былъ на его сторонѣ: ему нетрудно было громить фрегаты, да еще Турецкіе. Несожалѣешь-ли ты теперь, что внѣ знатнаго поля?

Что будетъ дѣлать Непиръ [5]) въ Балтикѣ?

Некончится-ли все это демонстраціей? Нигдѣ непредвижу возможной встрѣчи. Нельзя-же думать, чтобъ повторилась исторія Копенгагена. —

Однако довольно заряжать тебя этими старыми толками. Отъ тебя можно услышать что-нибудь новое, а мнѣ трудно отсюда политиковать. Въ увѣренности только, что ты снисходительно будешь все это разбирать, я болтаю. Еще если бъ мы могли говорить, а заставлять читать мой вздоръ — просто грѣхъ! —

другой сын. Оба очень хорошие ребята" (С. Я. Штрайх, И. И. Пущин, М. 1925, ст. 225). Є. І. Якушкін потім зажив собі слави своїми працями про звичаєве право; його-таки допитливості та настирливості ми зобов'язані тим, що Пущін написав, у вигляді листа до Є. І. Якушкіна, свої славнозвісні „Записки о Пущинѣ" (серпень р. 1858)

[1]) Карло Васильович Фрейганг, з лютого р. 1850 був за помічника військового губернатора Камчатського краю, за командира 46 флотського екіпажу та за капітана над портом у Петропавлівському, звідки його переведено, 9 грудня р. 1853, до Балтицької флоти; р. 1864 подавсь у відставку в ранзі контр-адмірала.

[2]) Наступник К. В. Фрейганга на Камчатці (16 грудня 1853 — 27 червня 1855 рр.), капітан 1-ої ранги Олександер Павлович Арбузов, згодом контр-адмірал (при відставці, 4 листопада р. 1863); помер 14 січня р. 1874.

[3]) Амурським, див. вище, ст. 898. [4]) Відомий рос. адмірал. [5]) Англійський адмірал.

На нашемъ здѣшнемъ горизонтѣ тоже отражается Европейской кризисъ. Привозныя вещи вздорожали. Простолюдины безпрестанно спрашиваютъ о томъ, что дѣлается за нѣсколько тысячъ верстъ. Почтовые дни для насъ великое дѣло. Разумѣется Англіи и Франціи достается отъ насъ большое чиханіе. Теперь и Австрія могла бы быть на сценѣ разговора, но она слишкомъ низка чтобъ объ ней говорить. — Она напоминаетъ мнѣ нашего Австрійца Гауеншильда [1]. Просто желудокъ не варитъ. Такъ и хочется Лакрицу сплюснуть за щекой.

Доболтался до того, что надобно тебя обнять и просить расцаловать всѣхъ нашихъ стариковъ. Я мысленно съ вами, добрые друзья, когда вы вмѣстѣ, зная, что и вы меня вспоминаете нерѣдко.

Про прозу жизни нечего сказать особеннаго. Все идетъ заведеннымъ порядкомъ. Иногда побаливаетъ спина, но я дѣлаю, какъ будто этаго не замѣчаю.

Аннушка [2]) благодаритъ тебя за слово къ ней. Она ростетъ — и понемногу развйвается.

Прощай, добрый другъ! Собирается наша артель — отъ меня поѣдетъ Евгеній Якушкинъ. Будемъ въ послѣдній разъ съ нимъ вечеровать.

Отъ чего думаешь, что видъ Лицея навелъ на меня грусть. Напротивъ сь отраднымъ чувствомъ гляжу на него. Видно когда писалъ тебѣ, высказалось что-нибудь нетакъ. Отъѣздъ нашего doyen d'âge [3]) не могъ насъ слишкомъ взволновать: онъ больше или меньше вездѣ какъ чужой. И въ Нарвѣ какъ то плохо идетъ. Я это предвидѣлъ — и сынъ его Михайло [4]) мнѣ неразъ это писалъ. Vale et mihi fave. —

И. Пущинъ.

---

[1]) Інспектор Ліцею за часів Пущіна та Матюшкіна, професор німецької мови, з походження австрієць, викликаний з Відня. Як каже М. А. Корф, його ненавиділи в ліцеї; в одній з „національныхъ пѣсенъ“, що її скомпонували були спільними силами ліцеїсти (серед них і Матюшкін) про нього говорено:

Въ лицейской залѣ тишина —
Диковинка межъ нами,—
Друзья, къ намъ лѣзетъ сатана
Съ лакрицей за зубами.
Друзья, сберемтеся гурьбой —
Дружнѣе въ руки палку,
Лакрицу сплюснемъ за щекой,
Дадимъ австрійцу свалку, і т. д.

Гауеншільд мав звичку завсіди жувати лакрицю (К. Я. Гротъ, „Пушкинскій Лицей“, ст. 217—218).

[2]) Дочка Пущіна.

[3]) Декабриста В. К. Тізенгавзена; див. вище.

[4]) Михайло Васильович Тізенгавзен (нар. 1823) р. 1851 служив у Поштовім Департаменті, а р. 1856 був за урядовця для особливих доручень при головному начальникові над департаментом Ф. І. Прянішнікові; помер божевільний 9 лютого р. 1869.